

**КОРОТКЕ ВИКЛАДЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ОПЕРАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ:
«ЕТНОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
СТИЛЮ ЖИТТЯ ТА ОСНОВНИХ МОДЕЛЕЙ
ПОВЕДІНКИ ЧСЧ В ТРЬОХ МІСТАХ УКРАЇНИ:
КИЇВ, ДОНЕЦЬК, ЧЕРНІВЦІ»**

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ:
ТРОФІМЕНКО О.,
ВАРБАН М., КАНД. ПСИХОЛ. НАУК,
ДЕБЕЛЮК М.

Київ–2013

АБРЕВІАТУРИ ТА УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ВІЛ — вірус імунодефіциту людини

ЖКС — жінки комерційного сексу

ІПСШ — інфекції, що передаються статевим шляхом

ЛГБТ — лесбійки, геї, бісексуали і трансгендерні люди

МБФ — міжнародний благодійний фонд

НДО — недержавна організація

СНІД — синдром набутого імунодефіциту
(термінальна стадія ВІЛ-інфекції)

ЧСЧ — чоловіки, які мають секс із чоловіками

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загалом, з часу реєстрації ВІЛ-інфекції станом на 01.01.2013 р. за даними персоніфікованого обліку в країні зареєстровано 223530 випадків ВІЛ-інфекції, у тому числі 56373 випадків СНІДу та 28498 випадків смерті від нього. Дозорні дослідження показали, що станом на червень 2012 р. серед всіх ВІЛ-позитивних, статевим шляхом інфіковано 76 105 осіб (гетеросексуальним — 75 482 випадків і гомосексуальним — 623 випадки).

Матеріали епіднагляду свідчать про те, що нова хвиля інфікування ВІЛ статевим шляхом тісно пов'язана з небезпечною сексуальною поведінкою. На сьогодні Україну зараховують до країн з концентрованою стадією епідемії ВІЛ-інфекції, яка зосереджена серед окремих груп населення високого ризику інфікування, зокрема, споживачів ін'єкційних наркотиків (СІН), жінок комерційного сексу (ЖКС), чоловіків, що мають секс з чоловіками (ЧСЧ).

За даними поведінкових та епідеміологічних досліджень, ЧСЧ залишаються групою підвищеного ризику щодо інфікування ВІЛ, в першу чергу, через незахищений секс — невикористання презервативів. Рівень постійного використання презервативів, з усіма видами сексуальних партнерів, і під час різних видів сексуальних контактів, залишається недостатнім. Вживання алкогольних напоїв, як найбільш поширеного чинника ризикованої сексуальної поведінки в середовищі ЧСЧ, залишається стабільним упродовж останніх років.

Дане етнографічне дослідження орієнтоване на виявлення зв'язку між негативним впливом сім'ї, індивідуальною історією ЧСЧ (досвідом стосунків з іншими ЧСЧ, насильством, невлаштованістю життя тощо), репрезентацією певного стилю поведінки і ризикованою поведінкою (незахищеним сексом, вживанням алкоголю і наркотиків). Секс, алкоголь і наркотики можуть виступати маркерами потенційно адиктивної поведінки (залежностей), яка супроводжує різного роду негативні емоційні стани.

Слід відзначити, що подібні дослідження в Україні майже відсутні. Так, у 2004 році було проведено етнографічне дослідження «Чоловіки, які мають секс із чоловіками. Оцінка ситуації у Києві та Донецькій області», в якому головним акцентом було вивчення круїнгових місць: плешок, спеціалізованих закладів, орієнтованих на ЛГБТ, а також ЛГБТ-інтернету. Інших етнографічних досліджень, присвячених ЛГБТ-спільноті, в Україні не проводилося.

Дане дослідження має пошуковий (експлораторний) характер для визначення стилю життя та основних моделей поведінки ЧСЧ задля розуміння специфіки стратегій і програм з профілактики ВІЛ.

Мета дослідження — аналіз та опис стилю життя та основних моделей поведінки ЧСЧ в трьох окремих містах (регіонах) України з використанням якісних методів.

Завдання дослідження:

1. Дослідити та описати стиль життя ЧСЧ.
2. Дослідити та описати характер відносин між ЧСЧ та їхнім соціальним оточенням (родичами, друзями, знайомими, партнерами, іншими ЧСЧ).
3. Дослідити та описати процес ініціації гомосексуальних відносин.
4. Визначити фактори, що впливають на уразливість ЧСЧ.
5. Дослідити та описати практики вживання ЧСЧ алкоголю та наркотиків.
6. Дослідити та описати характер відносин ЧСЧ із медичними установами, клініками, консультаціями, НДО.

Методи дослідження

Для досягнення вищепоставлених задач дослідження були обрані наступні методи:

1. Інтерв'ю із ЧСЧ із застосуванням методу соціометричного дослідження (референтометрії) для вивчення найближчого соціального оточення ЧСЧ, характеру їхніх взаємовідносин із батьками, друзями та іншими близькими.
2. Напівструктуроване інтерв'ю із найближчим соціальним оточенням ЧСЧ (батьками, братами/сестрами, тощо).
3. Включене спостереження у місцях зустрічей ЧСЧ (аутріч-маршрути, плешки, нічні клуби) із фіксацією даних з використанням протоколу.
4. Фокусовані групові дискусії із ЧСЧ.

Вибіркова сукупність дослідження

Дослідження проводилося в трьох містах України: Києві, Чернівцях і Донецьку.

З метою забезпечення валідності отриманих даних було визначено вибірку для кожного міста та кожного методу дослідження окремо.

Таблиця 1.

Метод дослідження	Місто			Всього
	Київ	Чернівці	Донецьк	
Опитування ЧСЧ методом гнучкого інтерв'ю біографічного характеру із застосуванням психологічних методик	16	16	16	48
Включені спостереження за ЧСЧ	2	2	2	6
Глибинні інтерв'ю з родичами ЧСЧ	4	4	4	12
Фокус-групові інтерв'ю із ЧСЧ	1	1	1	3

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ЧСЧ зсередини

Соціальний портрет ЧСЧ

Нижче наведено опис основних соціально-демографічних характеристик опитаних ЧСЧ, таких як вік, освіта, зайнятість, місто проживання та сексуальна орієнтація.

Вік

В дослідженні було заздалегідь задано квотне завдання за ознакою «вік», згідно з яким в опитування мав потрапити бодай один респондент із наступних вікових категорій: до 20 років, 21-30 років, 31-35 років та старший 35 років.

Освіта

Оскільки в дослідженні було також задано квотне завдання з відбору ЧСЧ за рівнем освіти, загальна вибірка представлена респондентами із різними рівнями освіти: середньою, середньою спеціальною, неповною вищою, вищою. Водночас слід відзначити, що наповнюваність вибірки в кожному місті була різною, оскільки в Донецьку більше респондентів із середньою спеціальною освітою, а в Києві — із вищою. Найменше респондентів із вищою освітою було опитано в Чернівцях. Загалом, слід відзначити, що вибірка дослідження представлена здебільшого респондентами з вищою освітою. Оскільки результати інших досліджень засвідчують, що серед опитаних ЧСЧ частка людей з по-

вною чи незакінченою вищою освітою більша, ніж серед загального населення. В даному разі частка ЧСЧ, які мають вищу, або неповну вищу освіту є доволі високою і складає 61% від усіх ЧСЧ, які взяли участь у дослідженні¹.

Рід занять

До вибірки дослідження потрапили переважно працюючі ЧСЧ, лише троє опитаних безробітні. Виділяються у вибірці ЧСЧ з Донецька, які мають переважно технічні спеціальності, у порівнянні із ЧСЧ з інших міст, і працюють в будівельній, транспортній, гірничодобувній сфері.

Дохід

Діапазон доходу опитаних ЧСЧ дуже великий і починається від 500 грн. на місяць (ЧСЧ із Чернівців) і до 5000 грн. (Донецьк, Київ), що обумовлено, в першу чергу, рівнем доходів в конкретному регіоні. За результатами дослідження більшість ЧСЧ із Чернівців має дохід, що не перевищує 2000 тис. грн., тоді як у Києві та Донецьку ЧСЧ зазначали, що їхні місячні прибутки починаються з 2000 тис. грн. В цілому наша вибірка за ознакою доходу відображає дані статистики. Так, за даними державної служби статистики України², середньомісячна заробітна плата у Чернівецькій області за січень-травень 2012 року складає 2170 грн., в Донецькій області — 3352 грн., а в м. Києві — 4423 грн.

Місце проживання

Результати глибинних інтерв'ю дозволили виявити, що більшість ЧСЧ хоча б раз у житті змінювали місце проживання. У половині випадків переїзди стосувалися зміни місця проживання родини ЧСЧ, і впливали на це різні життєві обставини: навчання або робота батьків, їхнє

розлучення, покращення житлових умов. Траплялося таке переважно у дитинстві або у ранньому підлітковому віці (до 14-15 років). Частина ЧСЧ змінювала місце проживання у період із 16 до 18 років. Цей період характеризується початком навчання в іншому місті, а також стартом самостійного життя, пошуком роботи, необхідністю самостійно заробляти. Окрім цих причин, деякі ЧСЧ вказували на випадки, коли вони були вимушені піти з дому через складні стосунки всередині родини. Варто також зазначити, що ЧСЧ досить легко змінюють місце проживання, якщо це стосується серйозних стосунків із їхніми партнерами. Так, деякі опитані зазначали, що переїздили мешкати до своїх партнерів, іноді, навіть, в інше місто.

Сексуальна орієнтація

Результати дослідження засвідчують, що більшість опитаних ЧСЧ ідентифікують себе як гомосексуалів, і лише третина — як бісексуалів. Ці дані співпадають із результатами «Моніторингу поведінки та поширеності ВІЛ-інфекції серед чоловіків, які практикують секс із чоловіками як компонент епідагляду за ВІЛ другого покоління», проведеного у 2011 році Центром соціальних експертиз Інституту соціології НАН України (далі «Моніторинг-2011»). За даними «Моніторингу-2011», серед опитаних ЧСЧ було 66% гомосексуалів та 31% — бісексуалів, що свідчить про репрезентативність вибірки учасників глибинних інтерв'ю.

Сім'я та сімейний стан ЧСЧ

Значна частина ЧСЧ вказувала на те, що вони росли в неповній родині (без батька). ЧСЧ досить часто зазначали, що їхні батьки були розлучені, або ж розійшлися, коли респондент був ще дитиною (до 12 років). Їхнім

¹ Аналітичний звіт за результатами зв'язаного дослідження 2009 року «Моніторинг поведінки та поширеності ВІЛ-інфекції серед чоловіків, які практикують секс із чоловіками, як компонент епідагляду за ВІЛ другого покоління» / МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні». — Київ: 2011. — С. 20.

² Див. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/gdn/reg_zp_p/reg_zpp12_u.htm.

вихованням у таких випадках, в основному, займалися матері, рідше — дідусі та бабусі. Частина ЧСЧ має досвід перебування в офіційному шлюбі, деякі — навіть декілька разів (наприклад, ЧСЧ із Чернівців був одружений тричі). Декілька ЧСЧ зазначали, що наразі проживають разом із дружинами, які із самого початку знали, або здогадувалися про їхню сексуальну орієнтацію. Деякі ЧСЧ зазначали, що, навіть перебуваючи у шлюбі, мали сексуальні контакти із чоловіками. Деякі ЧСЧ вказували на те, що їхні шлюби були фіктивними. Вони використовували свій статус «одруженого чоловіка», щоб приховувати свою орієнтацію від родичів, колег по роботі та інших знайомих. Хоча більшість ЧСЧ на даний момент проживає разом із батьками, братами, сестрами, або ж окремо від батьків, значна частина респондентів зазначала, що наразі проживає із партнером-чоловіком. При цьому одностатеве партнерство (тобто, спільне проживання, ведення спільного господарства) не завжди розглядається ЧСЧ як традиційна сім'я, і зокрема, ЧСЧ можуть мати сексуальні контакти із іншими партнерами-чоловіками.

Соціальний портрет оточення ЧСЧ

Окрім інтерв'ю з самими ЧСЧ, ми також проводили глибинні інтерв'ю з їхніми близькими, що дозволяє нам розглянути родинні стосунки з погляду обох сторін. Так, серед 12 респондентів, матері ЧСЧ склали більшість (7 осіб), сестри ЧСЧ — чверть (3 особи). Також інтерв'ю проведено з 1-им братом та 1-єю жінкою ЧСЧ.

Соціальний портрет найближчого оточення ЧСЧ

З іншого боку, слід відзначити, що дослідникам легше було знайти доступ саме до жіночої частини найближчого соціального оточення ЧСЧ, а саме: матерів та сестер. Доступ до батьків (тат), братів ЧСЧ є ускладненим з декількох причин:

- 1) через напружені, часто конфліктні стосунки з ними;
- 2) через те, що батьки не проживають разом із родиною (розлучені), і не підтримують зв'язок із родиною взагалі.

Більшість опитаних жінок — матері ЧСЧ. Це жінки похилого віку (від 53 до 74 років), у яких в більшості випадків сини-ЧСЧ є пізніми дітьми, народженими у 30 років та пізніше.

Здебільшого опитані мають повну середню освіту: тільки дві матері, що взяли участь у дослідженні, мають вищу освіту. Опитані і далі працюють, деякі вийшли на пенсію. Ті, хто досі працює, мають більший дохід (до 5000 грн.), ніж ті, що перебувають на пенсії: їхній дохід зазвичай не перевищує 1000 грн.

Більшість опитаних матерів через різні життєві обставини вимушені були виховувати своїх синів без батька: через розлучення чи смерть чоловіка. При цьому, на плечі матерів перекладалися основні обов'язки татусів: заробляти гроші, виховувати дітей. Тому матері досить часто вимушені були багато працювати, і як наслідок, спілкування із сином зводилося до мінімуму, а його вихованням займалися інші родичі: бабусі, дідусі. Також, матері намагалися влаштувати власне сімейне життя, що при-

зводило до зменшення контактів із синами-ЧСЧ. Татусі ж мали вкрай негативне ставлення до своїх синів. Через таке ставлення одна з матерів навіть припинила стосунки зі своїм чоловіком.

Варто зазначити, що опитані брати та сестри ЧСЧ, як представники молодших вікових категорій, мають більш відкриті погляди на життя, ніж, наприклад, матері. Вони легше сприймають інформацію щодо орієнтації своїх родичів, та більш позитивно налаштовані до ЛГБТ/ЧСЧ загалом. Тому, саме сестри та брати найчастіше вважають, що інтимне, сексуальне життя їхніх братів — це їх приватна справа. Вони готові приймати своїх братів-ЧСЧ, таких, якими вони є попри їхню гомосексуальну орієнтацію.

Погляд на ЧСЧ зсередини родини

Взаємовідносини ЧСЧ із найближчим соціальним оточенням: сім'я

Можна зазначити наступну спільну рису, притаманну взаємовідносинам ЧСЧ із найближчим соціальним оточенням — їхня орієнтація практично завжди створювала сильний фактор напруги всередині родини. В деяких випадках він приводив до усамітнення ЧСЧ, його відчуження, віддалення від інших членів сім'ї, в інших випадках — негативне значення цього фактору було мінімальним.

Головну роль тут відіграло саме те, якими були стосунки в сім'ї ще до того, як родина дізнавалася про одностатеві контакти респондента. Часто стосунки були поганими

саме в неповних сім'ях, що спричинено розлученням батьків. Як правило, залишаючись з матір'ю та втрачаючи тісний зв'язок із батьком, який був суто формальним, ЧСЧ не досягали розуміння з останніми і після відкриття своєї сексуальної орієнтації. До того ж, в таких сім'ях часто вітчимами мали негативне, вороже ставлення (іноді із проявами фізичного насильства) до ЧСЧ, дистансуючись від них, і тим самим унеможливаючи довірливі, тісні стосунки в колі сім'ї, в тому числі стосунки ЧСЧ з матір'ю.

Приклад стосунків ЧСЧ з вітчимами із інтерв'ю з 45-річним ЧСЧ із м. Донецьк:

«Один раз он меня очень сильно избил, да так избил, что у меня были судороги, и мать когда пришла и увидела меня в таком состоянии, она на него кричала, орала: ты моего ребенка искалечил, ты его погубил! Я полусиний был тогда. Но заметил, что когда он избивал меня ремнем, у него была эрекция».

Окрім фізичного насилля, також мали випадки прояви сексуального насилля до ЧСЧ з боку родичів. Так, одного з ЧСЧ у п'ятирічному віці згвалтував його двоюрідний брат.

Відмінною є ситуація, коли ЧСЧ має дружину та дітей. Іноді такі взаємовідносини перетворюються на суто формальні, ЧСЧ часто навіть не мешкає в одному домогосподарстві з дружиною; в інших випадках — опитані ЧСЧ та їхні дружини мешкають разом та докладають зусилля для того, щоб ніхто із зовнішнього соціального оточення не дізнався

про сексуальну орієнтацію чоловіка. Що ж до дітей і взаємовідносин з ними, то стосунки батьків-ЧСЧ з дітьми, навіть після здійснення камінг-ауту дружині, не перериваються.

Взаємовідносини ЧСЧ із дальнім соціальним оточенням: друзі, однокласники, колеги

В цілому, розвиток стосунків ЧСЧ із соціальним оточенням (однокласники, друзі, колеги) не сильно відрізняється від стосунків осіб із гетеросексуальною орієнтацією в колі друзів. Деякі друзі залишаються «на все життя», інші — змінюються, в залежності від чергового етапу в житті (вступ до школи, зміна школи або місця проживання, вступ до технікуму або університету, початок роботи тощо). ЧСЧ частіше втрачають дружні стосунки саме з друзями-чоловіками (які мають гетеросексуальну орієнтацію), коли останні дізнаються про орієнтацію ЧСЧ. Але, натомість, ЧСЧ починають більше спілкуватися зі своїми подругами, ставлення яких не змінюється до них після здійснення ЧСЧ камінг-ауту.

З одного боку, відносини ЧСЧ із соціальним оточенням (однокласники, друзі, знайомі) розвиваються, як і у осіб із гетеросексуальною орієнтацією, з іншого боку, вагомим структуруючим фактором є їхня гомосексуальна орієнтація. Цей фактор впливає на дружні стосунки респондентів, коли «справжні друзі» (наприклад, з дитинства) залишаються, а з іншими — ЧСЧ припиняють будь-які контакти.

Що ж стосується взаємовідносин ЧСЧ із колегами по роботі, то такі стосунки можна назвати більш «рівними», і, відповідно, вплив на їхнє ставлення до ЧСЧ того факту, що вони практикують одностатеві сексуальні контакти,

не такий відчутний, оскільки після тимчасового прояву зацікавленості, до особи, яка здійснила камінг-аут, ці стосунки нормалізуються, стабілізуються і повертаються до тих, якими вони були раніше. До того ж, саме в таких стосунках найменшу роль відіграє гендерна роль, тобто саме серед колег ставлення до ЧСЧ чоловіків-гетеросексуалів та жінок не має такої відчутної різниці.

І нарешті, найбільш відкритими, відвертими є взаємовідносини ЧСЧ із соціальним оточенням, яке також належить до ЛГБТ-спільноти. Саме здійснюючи камінг-аут, ідентифікуючи себе із ЛГБТ-спільнотою, ЧСЧ починають наповнювати своє соціальне оточення іншими ЧСЧ. За даними нашого дослідження, практично кожен опитаний підтримує контакти з ЧСЧ, з представниками ЛГБТ-спільноти. Подекуди його соціальне оточення повністю представлене цією групою. Проте, значно частіше зустрічається ситуація, коли соціальне оточення ЧСЧ «комбіноване»: вони мають досить близькі стосунки із членами родини, друзями, колегами по роботі, а також із представниками ЛГБТ-спільноти.

Комунікація та клімат в сім'ї

Як і стосунки гетеросексуальних осіб, стосунки ЧСЧ із батьками та родичами будуються на безпосередньому спілкуванні після роботи, у вихідні дні, а також по телефону. Тривалість та частота спілкування залежать від завантаженості на роботі (наявності вільного часу), місця проживання. Якщо ЧСЧ живуть з рідними, то спілкуються довше — від півгодини до двох годин щоденно. Якщо вони живуть окремо, то спілкування відбувається переважно у

вихідні дні, свята. Важливу роль в підтримці комунікацій відіграє телефонний (мобільний) зв'язок.

В процесі такого спілкування обговорюються поточні справи, проблеми родини, стосунки з друзями. Спілкування відбувається під час прийому їжі, перегляду телепередач, відзначання сімейних свят. За наявності шлюбних відносин спілкування також будується навколо сексуальних контактів (це засвідчила дружина ЧСЧ).

Найвищий рівень довіри, розуміння в опитаних родинах існує між синами (ЧСЧ) та їхніми матерями, а також між ЧСЧ та сестрами. Найнижчий рівень довіри та відвертості — між ЧСЧ та їх татусями, братами.

Рідні старшого покоління, або ж віруючі (як правило бабусі) часто ставляться до орієнтації ЧСЧ з нерозумінням — вважають це великим гріхом, або ототожують гомосексуалів із педофілами.

З огляду на їхній вік, можна відзначити, що етап соціалізації та становлення їхньої особистості припав на часи колишнього СРСР, де суспільна думка щодо гомосексуальної поведінки перебувала під значним впливом комуністичної ідеології, яка оцінювала її не лише як психічне відхилення, а й як аморальне явище, не властиве робітничому класу. Існувала навіть стаття (ст. 122 КК УРСР («мужолозтво»)), за якою впродовж років засуджували тисячі громадян. При цьому, мужолозтво із застосуванням фізичного насилля каралося суворіше, ніж згвалтування жінки чоловіком. І хоча у 1991 році Україна першою з колишніх радянських республік скасувала кримінальне покарання за добровільні статеві стосунки між дорослими чоловіками, ідеологічні зміни, а також зміни у свідомості громадян не можуть відбутися миттєво.

Залученість батьків та родичів в життя ЧСЧ: основні тенденції та особливості

Відповіді найближчого оточення ЧСЧ свідчать про досить значну залученість рідних в їхнє життя. Більш за все, це проявляється в їхній увазі до знайомств, стосунків з друзями та партнерами, до проблем захисту здоров'я ЧСЧ від ризиків інфекцій, які передаються статевим шляхом. Отже, більшість рідних, попри своє ставлення до сексуальної орієнтації ЧСЧ, прагнуть зберегти гарні сімейні, і просто людські стосунки з ними.

Залученість батьків та родичів в життя ЧСЧ проявляється через поінформованість про здоров'я, справи, друзів, партнерів, а також спілкування з ними. Члени сім'ї здебільшого особисто знайомі з друзями та партнерами ЧСЧ. У випадках, коли ЧСЧ живе разом з родиною, вони частіше стають свідками зустрічей з сексуальними партнерами. За умов проживання в одній кімнаті з іншими членами родини, ЧСЧ не мають можливості для зустрічей з партнерами. У ЧСЧ, які мають або винаймають окрему квартиру, є більше можливостей приховати від рідних свої стосунки. В таких випадках рідні знають про партнерів із розмов з ЧСЧ. Частина респондентів — це стосується матерів та сестер ЧСЧ, — лояльно ставляться до їх зустрічей зі своїми партнерами вдома.

Тим не менш, сексуальних партнерів ЧСЧ часто представляють родині радше як друзів. Це свідчить про певну відчуженість та бажання ЧСЧ приховати свої стосунки від людей, які їх оточують, включно батьків, можливо для того, щоб оберезти їх від хвилювань.

Рідні ЧСЧ, які мають з ними довірливі та близькі стосунки, знають про те, де вони знайомляться з друзями та пар-

тнерами: в парках, в барах, клубах, на Інтернет-сайтах, в спеціальних організаціях (наприклад, «Гей-Альянс»), а також на плешках — спеціальних місцях для зустрічей, знайомств та спілкування ЧСЧ.

Психологічну напругу в родині викликає той факт, що рідні переживають з приводу можливості для ЧСЧ мати традиційну сім'ю та власних дітей. Такі роздуми сприяють тому, що рідні ЧСЧ замислюються над питанням, чому гетеросексуальна орієнтація ЧСЧ «змінилася» на гомосексуальну, які причини могли призвести до цього, що свідчить про відсутність необхідних, навіть базових знань, відносно сексуальної орієнтації, сексуальної ідентифікації та сексуальної поведінки індивідів.

Камінг-аут та аутинг ЧСЧ

Досвід камінг-ауту

Для початку, наведемо визначення поняття камінг-аут, яке розглядається в даному розділі.

Камінг-аут (англ. coming out — «розкривання», «вихід»; скор. від coming out of the closet — «вийти із комірки», у значенні «вийти із темряви, відкритися») — процес добровільного і відкритого визнання людиною своєї належності до гендерної меншини або результат такого процесу³. Серед опитаних значна частка респондентів уже зробила камінг-аут перед близьким соціальним оточенням (друзі, знайомі, колеги) та/або найближчими родичами, батьками або дружинами. Як правило, зізнання відбувається спонтанно, інколи у стані алкогольного сп'яніння, навіть за умов, що ЧСЧ замислювався над камінг-аутом та його планував. Головною причиною є подолання власної замкненості та закритості ЧСЧ. За результатами

дослідження, досвід камінг-ауту ЧСЧ можна структурувати і описати за декількома схемами:

1) Камінг-аут перед найближчим соціальним оточенням відбувається поступово, і є продуманим заздалегідь. Спочатку ЧСЧ роблять камінг-аут перед своїми друзями та знайомими, потім перед близькими родичами: братами, сестрами. І вже потім перед батьками (або окремо перед матір'ю, окремо перед татом — саме в такій послідовності). Варто зазначити, що за ситуації поступового камінг-ауту, ЧСЧ нерідко знаходять підтримку серед друзів та родичів (братів, сестер), які допомагають їм при здійсненні камінг-ауту матері або батьку.

Власне довірливі, відверті та дружні стосунки із кимось із батьків або родичів, є запорукою того, що ЧСЧ робить свій перший камінг-аут в цьому середовищі перед цією особою.

2) Камінг-аут перед найближчим соціальним оточенням відбувається спонтанно (навіть, якщо він планувався заздалегідь), через різні обставини, до яких можна віднести сімейні сварки, під час яких ЧСЧ розповідають про свою гомосексуальну орієнтацію; здійснення камінг-ауту під дією алкоголю; у ситуаціях аутингу (коли рідні ЧСЧ дізнаються про гомосексуальну поведінку від сторонніх осіб), або у разі підозр та здогадок зі сторони найближчого соціального оточення.

3) Відмінним від інших є досвід камінг-ауту ЧСЧ перед своєю дружиною, оскільки, зазвичай, дружина здогадується про сексуальну орієнтацію чоловіка. В більшості випадків, такий камінг-аут веде до побудови між чоловіком та дружиною партнерських стосунків, в яких пріоритетом стає «репутація» сім'ї в очах оточуючих і благополуччя, «захист» дітей від пліток.

³ http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B3-%D0%B0%D1%83%D1%82#cite_note-1

**Для 32-річного киянина одруження було спробою «позбутися» гомосексуальної орієнтації.
Він одружився у 21 рік:**

- ✓ *«Думал, что если я всё-таки прислушаюсь к советам умных людей, вот женюсь, обзаведусь детьми и т.д., и т.п., то у меня с ориентацией всё станет нормально. Ни фига не помогает. Врала люди».*

Він відкрився перед дружиною через 2-3 роки:

- ✓ *«Мне интересно было, как она к этому отнесется, и вообще мне надо было определиться, как мне жить дальше. С ее стороны вроде бы спокойно, нормально, единственная просьба была в нашу постель никого не тягать. А у нее и до этого был муж-гомосексуал, поэтому она к этому вполне нормально относилась».*

Згодом вони розлучилися, проте респондент і далі бере безпосередню участь у вихованні сина.

У більшості випадків камінг-аут є стресовою ситуацією, зокрема, перед мамою або іншими близькими родичами. Разом з тим, деякі ЧСЧ всіляко відтягують камінг-аут або ж сексуальна орієнтація ЧСЧ, яка вже є очевидною для членів родини, не згадується, відкрито не обговорюється, замовчується. Перша реакція на камінг-аут рідних та інших людей з найближчого оточення ЧСЧ — це сильні враження, своєрідний шок, здивування. Часто проявляється різне ставлення рідних і близьких до сексуальної орієнтації ЧСЧ, однак, здебільшого вони не проявляють відвертої агресивності, ставляться з розумінням, лояльно.

Процес адаптації до сексуальної орієнтації завершується формуванням декількох форм взаємин — 1) доброзичливих, позитивних; 2) нейтральних (невтручання, відчуження); 3) негативних, конфліктних (супроводжуються прагненням принизити ЧСЧ, висловити свою презирливість і т.д.). Більшість рідних та людей з ото-

чення ЧСЧ розуміють неможливість зміни орієнтації ЧСЧ та необхідність формування толерантного ставлення до членів їхньої родини, до їх вибору, стилю життя, їх прав та гідності.

Одним із факторів формування толерантного ставлення до ЧСЧ всередині родини виступає інформація про поширення гомосексуальної культури в суспільстві, досвід спілкування з представниками ЛГБТ-спільноти, а також діяльність громадських організацій, які надають підтримку ЛГБТ. В таких організаціях працюють самі ЧСЧ, що сприяє не тільки підвищенню їх самооцінки, поширенню контрацепції, зменшенню ризиків, а й формуванню більш відкритих стосунків між ЧСЧ та їх рідними.

Головним чином, збереження подальших тісних стосунків, після здійснення камінг-ауту, хоча б з окремими членами родини, залежить від того, наскільки родинні відносини

були довірливими або відвертими. Інколи зізнання призводить до скандалів, суттєвого охолодження стосунків, проте, до повного розриву стосунків із родиною доходить дуже рідко.

Досвід аутиingu

Аутиинг — примусове відкриття відповідних обставин особистого життя людини — не вважається камінг-аутом. Аутиинг — публічне розголошення особистої інформації про сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність людини без її на те бажання та згоди, що може бути розцінене як порушення закону⁴. У результаті подібних дій можливе перенесення ставлення людей до нетрадиційної орієнтації людини в соціальну і професійну сферу. Такий ефект може використовуватися для того, щоб скомпрометувати людину, запламувати її добре ім'я або зганьбити громадську репутацію, а також поставити під сумнів її професійну компетентність.

Частина опитаних стикалися, або мали досвід аутиingu. Наведемо декілька прикладів аутиingu опитаних ЧСЧ:

- 1) Аутиинг 31-річного ЧСЧ із Донецька з ревнощів здійснив його колишній партнер, розповівши про сексуальну орієнтацію респондента його знайомим, друзям і зробивши спробу потрапити на його робоче місце.
- 2) Іноді ЧСЧ самі розповідають комусь із своїх однокласників чи одногрупників про свою сексуальну орієнтацію (наприклад, зізнаючись у своїх почуттях), після чого особа, якій було здійснено камінг-аут, здійснює аутиинг усім іншим спільним знайомим ЧСЧ:

«Аутиинг был в школе...ну, не в школе, а вот когда я уже ее закончил — был аутиинг, когда я влюбился в своего однокласника, и признался сдуру ему в своих чувствах, а он рассказал всем остальным это».

Проте, навіть, після аутиingu, як правило, ЧСЧ відчують полегшення.

Зазвичай, аутиинг відбувається з боку дальшого соціального оточення близькому соціальному оточенню. Він відбувався «за допомогою» однокласників та інших представників соціального оточення, колишніх сексуальних партнерів, зокрема через ревнощі останніх. Іноді аутиинг саме одній особі/групі осіб, сприяє камінг-ауту ЧСЧ перед іншими (членами родини та соціальним оточенням). Подекуди він стає тяжким психологічним випробуванням для ЧСЧ, які не були готові до цього.

Стиль життя та повсякденні практики українських ЧСЧ

Ризиковані практики ЧСЧ.

Стратегії зменшення ризиків

Опитані ЧСЧ частіше дотримуються такої стратегії зменшення ризиків відносно ВІЛ та ПСШ, як *використання презервативу під час кожного сексуального контакту*. Навіть, при дотриманні такої стратегії для опитаних ЧСЧ йдеться власне про анальні сексуальні контакти з чоловіками й статеві контакти (анальні, вагінальні) з жінками, але не про оральні сексуальні контакти, під час яких майже ніхто з опитаних не використовує презерватив.

⁴ Конституція України, Стаття 32 «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.» «Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.»

Частина опитаних обрала для себе іншу стратегію зменшення ризиків — *сексуальні контакти з постійним сексуальним партнером*. Так, на думку деяких опитаних ЧСЧ, відмова від хаотичних сексуальних контактів та перехід до «сімейних стосунків» із одним постійним партнером може бути ефективною стратегією зменшення ризиків. Оскільки, ймовірність того, що сексуальний партнер демонструватиме відкритість та говоритиме правду про стан свого здоров'я, ЧСЧ вважають досить низькою, то вони пропонують своїм партнерам, з якими не використовують презерватив, просто пройти удвох тестування. За словами 31-річного киянина, така поведінка є *«найкращим засобом профілактики»*. ЧСЧ із м. Києва (24 роки):

«Когда мы с ним познакомились, мне еще не было двадцати одного. И пробыли вместе два года. И с этим партнером мы в какой-то момент сдали анализы. Мы выдержали период окна, как положено. И потом с ним у нас уже был незащищенный секс».

Інші ж ЧСЧ демонструють ризиковану сексуальну поведінку. До основних прикладів такої поведінки серед ЧСЧ можна віднести наступні:

1. Пошук *«гостроти відчуттів»* — ЧСЧ виправдовують незахищений секс, навіть коли вони цілком розуміють пов'язаний із цим ризик інфікування. 25-річний ЧСЧ із Донецька:

«Были случаи, когда, скажем так, в порыве страсти возникла фраза «да ну их нафиг», что-то типа этого».

2. Практика незахищеного сексу із партнерами, які вважаються *«надійними»* та *«відповідальними»*, оскільки вони відповідають для ЧСЧ певним суб'єктивним критеріям *«надійності»*. Наприклад, ЧСЧ-бісексуал (24 роки) із м. Чернівці, займається незахищеним сексом із партнерами, які мають дружину та дітей, *«хороший»* соціальний статус, оскільки, на його думку, вони є більш *«відповідальними»*, що свідчить про необізнаність ЧСЧ щодо проблематики ВІЛ та ІПСШ, стереотипні уявлення щодо ризикованих сексуальних контактів:

«Я могу не предохраняться только с людьми, у которых есть жены, дети, потому что я понимаю, что они более ответственные, и я знаю, что они не ходят так с кем попало, и где попало. У меня есть с такими людьми периодически секс, раз в 2-3 месяца где-то встречаемся, едем к нему, допустим, домой и там... В них я, в принципе, уверен, потому что эти люди ходят на хорошую работу, имеют хорошее положение».

3. Незахищений секс можливий під впливом алкоголю, наркотиків.

За словами ЧСЧ із м. Чернівці (31 рік), *«тогда никто ни о чём не думал. Нам было 14, 15, 16 лет, ветер в голове, бухалово и отрывалово».*

4. Самостигматизація — віднесення ЧСЧ до групи ризику, коли презерватив використовується лише під час сексуальних контактів із чоловіками, тоді як із жінками він не використовується:

За словами ЧСЧ, коли йому було 18-19 років, він мав трьох постійних партнерів-жінок. Опитаний жодного разу із ними не використовував презерватив, тоді як із чоловіками — використовував його майже завжди. Такої поведінки він дотримується і зараз, хоча сексуальні контакти із жінками вже стали *«спонтанними»*.

5. Свідомий ризик інфікування — задля розділення «участі» з ВІЛ-позитивним партнером.

Наведемо приклад, 35-річного ЧСЧ із Чернівців: *«У меня был опыт проживания с ВИЧ-инфицированным... Я хотел заразиться ВИЧ. Да. Но потом испугался очень. Просто нахлынуло чего-то так на меня. Я всё-таки думал, что с этим человеком старость встречать буду, и чтобы ему не было одиноко и страшно... я хотел разделить с ним эту участь»*.

В дослідженні ми намагалися дізнатися, що ж змінює поведінку ЧСЧ на безпечнішу. Так, для деякого поштовхом для безпечної поведінки стало ознайомлення із літературою та інформацією щодо ризику інфікування ВІЛ та іншими інфекціями, що передаються статевим шляхом, для інших — знайомі, друзі або сексуальні партнери.

Іншим фактором, який сприяє використанню презервативів, є «входження», відчуття своєї приналежності до гей-спільноти, спілкування із представниками недержавних організацій, що реалізують проекти для ЧСЧ, участь у відповідних тренінгах, або робота у таких організаціях у ранзі соціального працівника.

Також на безпечність сексуальної поведінки іноді впливає активність або, краще сказати, різноманітність сексуально-

го життя, в т.ч. зміна сексуальних партнерів. У такому разі формується пряма залежність: що різноманітніше сексуальне життя, себто частіша зміна сексуальних партнерів, то більше використовується презерватив.

Загалом, можна виділити дві найбільш ризиковані групи ЧСЧ: це надто молоді ЧСЧ (підлітки у віці 13-15 років), які тільки-но почали отримувати свій сексуальний досвід, та ЧСЧ у віці від 35 років і старші, у яких формування сексуальності та початок сексуального життя припав на часи СРСР, коли за гомосексуальні контакти притягували до кримінальної відповідальності. Так, найстарший серед опитаних ЧСЧ (45-річний донецчанин) повідомив, що наприкінці 80-х — на початку 90-х років він рідко використовував презервативи. Однією із причин була їхня недоступність загалом, тим паче якісних:

«В то время презервативы были не у всех, они не сильно хорошего качества были. Допустим, для анального секса их вообще не было, а советские — так смешно вспомнить».

Окрім того, загальне суспільне ставлення до презервативів, в тому числі серед місцевої гей-спільноти, було зневажливим. Навіть смерть «відомого» донецького ЧСЧ від СНІДу (одна із перших смертей від СНІДу в регіоні) не змусила тоді замислитися над використанням презервативів. 33-річний киянин, який у 15 років мав сексуальні стосунки із ЖКС, пояснює невикористання презервативу так:

«Моим первым сексуальным партнером была, как говорится, девочка коммерческого секса. Я не использовал презерватив и ничего не делал для снижения риска инфицирования. Я в этом отношении тогда мало что соображал. Да и это не модно, в принципе, было. К тому же часть

ребят, которых я знал, на тот момент с этой девочкой точно так же развлекались, время от времени, и были при этом здоровыми».

Так, за словами 28-річного киянина, коли йому було 13–15 років та він мав сексуальні стосунки із дівчиною та чоловіком, слово «презерватив» викликало «дикий регіт». Зараз він згадує таку реакцію із соромом.

З іншого боку, зневажливе ставлення до презервативів досить часто мають не лише ті респонденти, початок сексуального життя яких припадав на радянські часи, а загалом усі в період 13-16 років, під час психологічного переломного періоду та першого сексуального досвіду. Таке ставлення досить часто змінюється завдяки більш дорослому партнеру, коли ЧСЧ використовують презерватив, навіть не усвідомлюючи їхньої захисної функції, а лише тому, що їхні партнери (старші за віком) наполягали на його використанні.

Самі ЧСЧ вважають, що для них характерна безпечніша сексуальна поведінка в порівнянні з гетеросексуалами, зважаючи на частоту використання ними засобів безпеки — ЧСЧ вважають, що у гетеросексуальних пар кількість незахищених сексуальних контактів є більшою (порівняно з представниками ЧСЧ). Саме тому, на думку респондентів, бісексуали практикують захищений секс рідше за гомосексуалів. Однак, практика незахищеного сексу, сексуальних стосунків ЧСЧ без використання презервативів існує.

Окремою групою ризику в плані ВІЛ та інших ІПСШ, як відомо, є жертви сексуального насилля (безвідносно до їхньої орієнтації та статі). По-перше, за ситуації насилля, жертва не має права голосу та не може наполягти на

використанні запобіжних засобів, по-друге, насильницький секс сам по собі є травматичним, що й власне підвищує ризик інфікування.

Згідно з даними дослідження, серед опитаних ЧСЧ лише двоє респондентів повідомили про те, що ставали жертвами насилля. Так, наприклад, одного респондента до тривалих сексуальних контактів (протягом півроку) змушував, із застосуванням насилля, чоловік його рідної сестри, коли респондентові було 14 років. Відповідно, презерватив під час цих контактів не використовувався.

Практика вживання ЧСЧ алкоголю, наркотиків та їх вплив на безпечну поведінку

Алкоголь

ЧСЧ кажуть, що переважно вживають спиртні напої «в компанії». Вибір алкогольних напоїв, які вживають ЧСЧ, за їхньою оцінкою, обумовлений соціальною ситуацією та місцем його вживання. Більшість ЧСЧ не вважає, що вживання ними алкоголю відрізняється від вживання алкоголю іншими (з гетеросексуальною орієнтацією). Деякі ЧСЧ позиціонують себе як випадково питущих або помірно питущих, та вживають спиртні напої від одного до чотирьох разів на місяць. Однак, беручи до уваги частотно-кількісні параметри доз алкоголю, названі учасниками фокус-груп, можна припустити, що більшість ЧСЧ належать до групи систематично питущих (від 200 до 500 мл алкоголю один або два рази на тиждень; від 300 до 500 мл і більше два або три рази на тиждень).

ЧСЧ впевнені у тому, що вживання алкоголю перед сексом сприяє розкутості, нівелює сором'язливість, посилює їхнє лібідо. ЧСЧ вважають алкоголь тим засобом, який

налаштовує до себе потенційного сексуального партнера. ЧСЧ зізнаються, що алкоголь провокує сексуальні стосунки — після його вживання вірогідність сексуальних контактів значно підвищується. За результатами дослідження, вживання алкоголю для ЧСЧ є певним ритуалом, який передує сексуальній грі, повноцінному та приємному сексу.

Наркотики

Однак, учасники фокус-груп визнають, що в їхньому соціальному оточенні є ЧСЧ, які вживають наркотичні речовини. Серед учасників фокус-груп (Київ, Донецьк) є такі, що мають досвід вживання наркотичних речовин, і такі, що вживають їх сьогодні. Водночас, учасники ФГ в місті Чернівці взагалі заперечують існування поширеного вживання наркотичних речовин серед ЧСЧ. Учасники дослідження вважають, що якщо ЧСЧ є споживачем наркотиків, то він споживає переважно легкі наркотичні речовини. Вживання ін'єкційних наркотиків учасники ФГ-ЧСЧ переважно заперечують. За оцінками учасників фокус-груп, вживання наркотичних речовин знижує якість сексуальних стосунків.

ЧСЧ в середині ЛГБТ-спільноти

Інтернет та віртуальні знайомства

Сьогодні, на думку ЧСЧ найпопулярнішим місцем пошуку партнерів та нових знайомих є Інтернет-простір: «В 21-ом веку в Інтернеті». По перше, це сайти знайомств та соціальні мережі в Інтернеті. До Інтернет-простору, як місця пошуку соціальних та сексуальних контактів, ЧСЧ ставляться суб'єктивно диференційовано, —

ЧСЧ розрізняють призначення доменів, мають свій досвід використання Інтернет-майданчиків та свої власні уподобання. Також, ЧСЧ активно використовують й інші засоби віртуальних контактів, як-от Skype, ICQ, war-портали для мобільних телефонів. Більшість опитаних мають досвід розміщення власних об'яв знайомств. Окрім того, значну популярність серед ЧСЧ має телетекст телевізійного каналу «Інтер».

Знайомства ЧСЧ з використанням Інтернету не завжди є гарантією подальших сексуальних зв'язків. Молодші ЧСЧ орієнтовані на прийняття рішень щодо продовження стосунків (у тому числі сексуальних) безпосередньо під час зустрічі.

Місця, де відбуваються сексуальні контакти ЧСЧ можуть бути різними, — все залежить від ситуації, характеру знайомства, тривалості зв'язків, статусу ЧСЧ, наявності/або відсутності відповідної інфраструктури для ЧСЧ у населеному пункті.

ЧСЧ є доволі активними у встановленні соціальних контактів. Слід відзначити, що ЧСЧ, які є клієнтами й отримують послуги від ЛГБТ/ЧСЧ-сервісних організацій, мають значно більше коло знайомств серед власне ЧСЧ.

З метою дослідження клубної поведінки ЧСЧ, характеру зустрічей та знайомств ЧСЧ, сексуальних практик ЧСЧ, які мають місце у нічних клубах, в межах дослідження були проведені включені спостереження у гей-клубах м. Київ («Помада») та м. Донецьк («Каліфорнія»). Спостереження тривали декілька годин (переважно з 23.00 до 2.00 години ночі). В процесі досліджень спостерігачі безпосередньо перебували в нічних клубах та фіксували процеси, що там відбувалися — стосунки ЧСЧ, їхні зустрічі, знайомства, спілкування, сексуальні контакти, які вони встановлювали.

Загальний портрет відвідувачів клубів, пleshок: габітуси та дискурси

Клуби

За результатами спостереження, характер нічного клубу та специфіка його відвідувачів значною мірою сприяє можливості сексуальних контактів ЧСЧ у клубі. У разі, якщо дозвілля ЧСЧ у гей-клубі організовано різнопланово (наявність простору для спілкування, проведення дискотек та шоу-програм, пропозиції бару та кухні), він являє собою радше місце відпочинку та спілкування для ЧСЧ, аніж місце для сексуальних контактів. Наявність простору для

усамітнення, спеціальних «дарк-румів» (темних кімнат) або туалетів сприяє сексуальним контактам ЧСЧ.

Нічний клуб «Помада» розташовано на Хрещатику, у самому центрі столиці, поряд з Пасажем та Національним академічним драматичним театром ім. Івана Франка. Клуб «Помада» вважається «топовим» місцем нічного клубного дозвілля у місті Києві. Незважаючи на те, що клуб позиціонується як гей-клуб, він відкритий для всіх охочих. Спостерігач зазначив, що в клубі крім ЧСЧ «багато дівчат», котрі «є постійними відвідувачами» цієї установи. Клуб «Помада» позиціонується як нічний клуб для геїв з «неперевершеною», «позитивною»⁵ атмосферую.

Спостерігач описав «Помаду» як «стильне та затишне приміщення»:

«Мне было интересно, комфортно. Эмоции были положительные. Жаль, что я была одна, с удовольствием посетила бы это заведение еще раз с компанией друзей». «Помада» має продуману функціональну структуру та дизайн інтер'єру, в нічному клубі є бар (з гарною винною картою), власна кухня (українська, японська, європейська). Клуб «Помада» має три зали: білий зал — «зал для некурящих, в нем присутствует бар, мягкая мебель, плазменный экран — для тех, кто дожидаясь своих друзей, немного заскучал в одиночестве. Этот зал великолепно подходит для душевной беседы, потому как именно здесь меньше всего слышна музыка дискотеки», червоний зал, зал який «преисполненный эротикой, ... здесь находятся три уютные кабины, позволяющие ... закрыться шторой от прямых и недвусмысленных взглядов», та дзеркальний зал у якому відбуваються дискотеки — він «оформлен мозаикой из целых зеркал, ... В ожидании программы посетители собираются у стойки бара, чтобы пропустить пару рюмочек и коктейлей, поднять себе настроение и потанцевать. В левом углу зала находятся диваны, где можно сидя наблюдать за танцующими, потягивая любимый напиток». «Помада» пропонує відвідувачам нічні тематичні шоу-програми. Постійними артистами шоу-програм клубу є Фріда Бакс, Белла і Айседора — «любимицы публики, известные всей Украине. Яркие, талантливые, искрометные», запрошеними гостями клубу — Дана Нейшнл, Таїс, Шура, Прісцилла. Клуб працює з шостої вечора до шостої ранку (в день спостереження нічна шоу-програма в клубі була відсутня).

⁵ <http://www.pomada-club.com.ua/rus/index/>.

Нічний клуб «Каліфорнія» розташовано у Калінінському районі міста Донецьк. «Каліфорнія» за своїм рівнем поступається столичній «Помаді» — це *«невелике приміщення, близько 100 кв. метрів, з неясним освітленням, стелею, що драпірована тканиною, стінами в червоних тонах, круглими столиками та стільцями розрахованими на двох, диванами, розташованими в нішах, які у разі потреби закриваються шторами. У клубі є місце для діджея, бар. Простір клубу організовано дзеркалами, пілоном (вертикально розташованою жердиною, навколо якої танцюють стриптиз), манекенами у вигляді чоловічих торсів, гірляндами». У «Каліфорнії» «накурено», звучить «дуже гучна музика». Спостерігачі вказують на відсутність ремонту в клубі, — «цвіль та грибок», безлад у туалетних приміщеннях — «двері в кабінках не зачиняються».*

Під час спостережень у «Помаді» були присутні близько вісімдесяти чоловік, в «Каліфорнії» — вісімнадцять, переважна більшість із них ЧСЧ. Відвідувачі «Помади» та «Каліфорнії» — це ЧСЧ різних вікових та соціальних груп, від 17 до 50 років.

Більшість ЧСЧ-відвідувачів клубів орієнтовані на відпочинок та розваги, зустрічі з друзями, демонстрацію себе, розслаблення, отримання задоволення, танці, споживання алкоголю. Ведуть себе відкрито, демонструють своє ставлення до партнера і свій сексуальний настрій/бажання. Манера поведінки ЧСЧ є манірною, інертною, іноді ігровою та позиційною. Деякі ЧСЧ надмірно жестикулюють та ведуть себе демонстративно. Більшість ЧСЧ не соромляться своєї сексуальної орієнтації. Стиль одягу у ЧСЧ є більш химерним, ніж у «натуралів». ЧСЧ намагаються продемонструвати своє тіло, його красу і сексуальність, елементи юнацького образу.

«Ощущение, что присутствующие хотят казаться более респектабельными, чем они есть на самом деле, более сдержанными в выражении своих истинных чувств. Ощущение игры на публику. Жеманство» (Донецьк).

Під час спостережень ЧСЧ, що перебували у клубах «Помада» та «Каліфорнія», переважно спілкувалися між собою — з тими, з ким завітали до клубу або із приятелями та знайомими, яких зустріли в клубі, вживали алкоголь та танцювали.

Як свідчать результати дослідження, любовні стосунки, імітація сексу, сексуальні ласки та сексуальні стосунки є невід'ємною частиною нічного клубного життя ЧСЧ.

«Медленная музыка, обнимаются и целуются уже везде: на диванчиках, на танцполе, чаще начинают выходить парами в сторону выхода — туалета» (Донецьк);

«Обстановка напоминает дорогие бордели, которые показывают в фильмах» (Донецьк).

Але за результатами спостереження, відвідувачі «Помади» відкрито не заводили нових знайомств з метою сексуальних контактів, а відвідувачі «Каліфорнії» — ймовірно займалися парним та груповим сексом (утрьох), у туалетній кімнаті клубу.

В гей-клубах, завдяки діяльності профілактичних програм, культивується культура захищеного сексу (у клубах є спеціально відведені місця для презервативів). Однак, за результатами спостережень ЧСЧ, які ймовірно вступали у сексуальні контакти у клубах, не виявляли свого зацікавлення презервативами, можливо, тому, що могли скористатися своїми, взятими заздалегідь.

У двох нічних клубах, де проводилися спостереження, були наявні безкоштовні презервативи (у «Помаді» тривала акція соціального супроводу, у «Каліфорнії» презервативи зберігались у доступному місці). Однак, за результатами спостереження цікавість до них з боку ЧСЧ була незначною. Встановити, чи були використані презервативи під час сексуальних контактів у нічному клубі — важко.

«На входе, социальными работниками, раздавались пакеты, в которые входят журнал «Один з нас», информационные буклеты, презервативы, фемидомы и лубрикант. Немногие МСМ берут эти пакеты — я видела человека 3, но это было начало вечера» (Київ);

«Презервативы находятся в напольной вазе рядом со звуковыми колонками. За время наблюдения никто к ней не подходил» (Донецьк).

Частіше сексуальний зв'язок відбувається після прийому алкоголю та наркотиків. ЧСЧ зазначають, що нерідко інші відвідувачі приходять у нічний клуб у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

«В клуб уже приходят после принятия наркотиков» (Донецьк);

«Я хожу туда, чтобы расслабиться, и для этого мне надо, что называется, немного «накатить» (Київ).

Але всі ці речі не конче пов'язані між собою.

У багатьох нічних клубах, які є місцем дозвілля ЧСЧ, можна придбати наркотики. Хоча під час спостережень не було помічено вживання наркотичних речовин ЧСЧ-відвідувачами нічних гей-клубів «Помади» та «Каліфорнії».

Плешки

Плешки займають більший міський простір, аніж нічні клуби. Головне призначення плешок — це місце для зустрічей та подальшого дозвілля ЧСЧ. Жорсткого функціонального навантаження плешки не несуть — ЧСЧ на плешках спілкуються, вживають алкоголь, заводять нові знайомства, займаються сексом. У дослідженні проводилося включене спостереження за поведінкою ЧСЧ на плешках у всіх трьох містах — Києві, Донецьку, Чернівцях.

В Києві спостереження проводилося у Гідропарку — «Левый берег. Парк отдыха Гидропарк. Слева от Венецианского мостика аллея ведущая к пляжу. Рядом одно кафе. В 10 метрах туалет», в Донецьку, на «плешці» «Генделик» — «Ворошиловский район. Вблизи подземного перехода ведущего в парк «Щербакова», со стороны бульвара «Пушкина», в Чернівцях — у ймовірних місцях зустрічі ЧСЧ, на т.з. аутрич-маршрутах ЧСЧ (вулиця Гагаріна, біля старого мосту на річці Прут (околиця міста), у барі «У Петровича» (біля залізничного вокзалу), на вул. Галицький шлях, біля автовокзалу, у кафе (околиця міста), на вулиці Головні (біля Греко-католицької церкви), плешка «Бло-

харня», поруч з гастрономом, на вул. Руській (центр міста), біля бару «Beer platz» та біля будинку №3 «Шахта», де розташовано громадський туалет).

Спостереження проводилися переважно у другій половині дня, з 16.00 або 18.00, впродовж декількох годин.

«3-е мужчин лет 40-45, неухоженные, в дешевой одежде, пьют пиво, по одной бутылке на каждого. После этого один покинул компанию, и к ним присоединилась дама по кличке «баба Яга» с бутылкой «Шейка», далее купили 0,5 л. водки «Хлебный дар», наливали по половине пластмассового стаканчика и запивали пивом, а дама «шейком»» (Донецьк);

«Все четверо между собой общались сидя на лавочке. Вели себя не очень культурно (цепляли прохожих, употребляли нецензурные выражения). МСМ №2 — приставал к прохожим мужчинам: «Мужчинка, не проходите мимо, с Вами пойду бесплатно, я такой шалун...». При этом остальные ему все время повторяли: «Сколько можно, ты такой ненасытный...»» (Київ).

Періодичність зустрічей ЧСЧ на плешках є доволі високою. Результати спостережень дозволяють казати про те, що всі відвідувачі плешок добре знають один одного. До того ж, плешки, на відміну від нічних клубів, розраховані на ЧСЧ з нижчим соціально-матеріальним становищем. Їх часто відвідують «початківці», молоді ЧСЧ, в деяких випадках — іногородні ЧСЧ.

«В моем почти тридцатилетнем возрасте ходит туда — это просто ниже моего достоинства» (Київ).

Територія плешок має зонування, — вони мають закритий від сторонніх очей простір для усамітнення та заняття сексом. Як правило, на плешках ЧСЧ вживають алкоголь. Переважно це пиво та горілка. Кількість алкоголю що вживається є значною, — після відвідування плешок переважна більшість ЧСЧ знаходяться у стані алкогольного сп'яніння (легкому, середньому або сильному).

ЧСЧ часто відвідують плешки з метою пошуку сексуального партнера або для здійснення сексуального контакту. Секс ЧСЧ на «плешках» не передбачає зобов'язань, він має здебільшого випадковий та спонтанний характер. Молоді ЧСЧ, які вступали у сексуальні контакти на «плешці» у помірному алкогольному сп'янінні (пляшка пива, до 150 грам горілки), тому презервативи під час сексуального контакту ймовірно не використовувалися.

Проведенні спостереження свідчать про те, що клубам і плешкам притаманні декілька загальних рис:

- ✓ Інтенсивність встановлення нових контактів ЧСЧ, під час проведених спостережень у нічних клубах та на «плешках» була незначною, — переважна більшість ЧСЧ спілкувалася в межах вже існуючих компаній та груп. Міра соціальної експансивності ЧСЧ на встановлення нових контактів була мінімальною.
- ✓ Не можна заперечувати того факту, що сексуальні контакти в нічних клубах та на «плешках» є поширеним явищем. Під час спостережень приблизно третина ЧСЧ (в клубі та на «плешці») була орієнтована на встановлення сексуального контакту (демонстрація любовних стосунків, сексуальних ласок, сексуальних бажань) та його здійснення. Секс ЧСЧ в клубах та на «плешках» переважно має випадковий та спонтанний характер.

- ✓ Сексуальний зв'язок між ЧСЧ у клубах та на «плешках» переважно відбувається після прийому алкоголю та наркотиків. За результатами спостереження, ті ЧСЧ, які, ймовірно, вступали у сексуальний контакт в клубах та на «плешках», перебували у стані легкого алкогольного сп'яніння.

Життя ЧСЧ на «сцені» (нічні клуби, плешки): місця та характер знайомств, особливості поведінки

Найбільш поширеними місцями знайомств ЧСЧ є:

- ✓ «плешки»:

«Это место называется плешка. Как Вы знаете, оно находится на пруду под мостом. Человек, который хочет себе найти сексуального партнера, идет туда, и давай круги наматывают там, пока не увидит свою жертву. Потом они как бы мимо друг друга ходят-ходят и как-то понимают, что у них что-то общее. Ну и там уже как-то знакомятся, идут в магазин 100 грамм пьют, или без 100 грамм, ну и...».

- ✓ нічні клуби;
- ✓ спеціально організовані заходи, наприклад, вечірки, пікніки на природі;
- ✓ майданчики спеціалізованих організацій, наприклад, «Гей-альянс».

ЧСЧ всередині суспільства

Практика звернень ЧСЧ до різних соціальних інститутів: медичні установи, церква, НДО та їх вплив на зменшення ризиків

У дослідженні вивчався також можливий вплив на ЧСЧ різноманітних соціальних інститутів з огляду на те, яким має бути той важель, що сприятиме формуванню серед ЧСЧ безпечної поведінки щодо ВІЛ та інших ІПСШ.

За результатами дослідження, найчастіше ЧСЧ звертаються до недержавних організацій, а також до медичних установ. Окрім того, досвід звернення до НДО є практично завжди позитивним та результативним. ЧСЧ старше 30 років часто висловлювали прикрість, що, коли вони починали своє сексуальне життя, ЛГБТ-сервісних організацій не існувало, і вони не могли отримати необхідну інформацію щодо своєї сексуальної орієнтації, ризиків незахищеного сексу тощо. Практично всі опитані ЧСЧ вказали, що їм надавали в НДО різноманітні консультації та інформацію (психологічну, правову, щодо попередження ІПСШ та ВІЛ тощо), засоби захисту, необхідну літературу або пропонували тестування на ВІЛ. Інколи саме знайомство із НДО та її членами сприяло тому, що ЧСЧ починав вести більш безпечно сексуальне життя. Для багатьох ЛГБТ/ЧСЧ-сервісні організації, зокрема, ті, що гуртують навколо себе саме ЧСЧ, є важливим позитивним психологічним фактором, своєрідним «клубом», до якого вони можуть звернутися у разі потреби. Найчастіше ЧСЧ звертаються до НДО задля отримання:

- психологічних та юридичних консультацій та підтримки;
- інформації/літератури щодо попередження інфікування ВІЛ та ІПСШ;
- засобів захисту (зокрема, презервативів);
- тестування на ВІЛ та інші ІПСШ.

Звернення до медичних установ, найчастіше відбувається, коли ЧСЧ усвідомлюють ризик інфікування ВІЛ та ІПСШ. Деякі із опитаних ЧСЧ регулярно проходять обстеження.

Досвід спілкування із представниками релігійних організацій є досить рідкісним та почасти негативним. Разом з тим, деяким ЧСЧ звернення до церкви та віра у певні тяжкі етапи їхнього життя надали психологічну допомогу, якої вони потребували. Як правило, такі звернення були

спричинені обставинами, напряду не пов'язаними із сексуальною орієнтацією (наприклад, вживанням ін'єкційних наркотиків):

«Я, наверное, года три был таким активным прихожанином православной церкви, это мне здорово помогло. Вот как раз когда я бросил наркотики — вот именно тогда я понял, что вот этот духовный вакуум она очень хорошо заполняет. То есть какая-то внутренняя дисциплина должна быть обязательно».

Для деяких ЧСЧ саме «гомофобне» ставлення православної церкви до ЧСЧ є фактором, який робить безглуздим звернення до її представників, тим паче, коли мова йде про їхнє сексуальне життя.

УЗАГАЛЬНЮЮЧІ ВИСНОВКИ

Всередині родини

- ✓ Дослідження показало, що гомосексуальні контакти є вагомим структуруючим фактором у взаємовідносинах ЧСЧ із їхнім найближчим соціальним оточенням. Саме розкриття ЧСЧ своєму близькому оточенню факту їхніх одностатевих контактів часто призводить до охолодження стосунків між членами родини, впливає на стосунки ЧСЧ із друзями, колегами по роботі, і часто є індикатором міцності та щирості дружніх стосунків між ЧСЧ та їхнім найближчим соціальним оточенням. Неприйняття сексуальної орієнтації ЧСЧ їхніми друзями, знайомими, часто призводить до обмеження соціального оточення виключно іншими ЧСЧ.

Камінг-аут та аутинг

- ✓ Переважна більшість опитаних ЧСЧ, незалежно від віку, вже здійснили камінг-аут перед своїм близьким соціальним оточенням (друзями, знайомими, колегами) та/або батьками, найближчими родичами, дружинами. Найтяжчим для ЧСЧ було здійснення камінг-ауту перед батьками. Зазвичай, ЧСЧ спочат-

ку здійснюють камінг-аут перед друзями, братами/сестрами, та за їх підтримки відкриваються перед іншими родичами, зокрема батьками.

- ✓ Досить часто, камінг-аут відбувається спонтанно (навіть, якщо ЧСЧ до нього готувалися): під час сварки або в стані алкогольного сп'яніння. Проте після камінг-ауту, ЧСЧ, як правило, відчувають полегшення.
- ✓ Дослідження показало, що легше камінг-аут переносять жінки — родички ЧСЧ, зокрема матері та сестри. Вони проявляють менше агресії щодо ЧСЧ у порівнянні із родичами-чоловіками (татусями, братами), а також, через певний час між ними та ЧСЧ встановлюються більш тісні та довірливі стосунки. Стосунки із татусями та братами після камінг-ауту не налагоджуються із часом та найчастіше мають напружений, конфліктний характер.
- ✓ Непоодинокими є випадки аутингу, тобто розголошення сексуальної орієнтації ЧСЧ без їхньої згоди. Серед осіб, які можуть розголошувати сексуальну орієнтацію ЧСЧ, можуть бути як однокласники, знайомі, так і друзі, або, навіть, колишні сексуальні партнери, які викривають інформацію про сексуальну орієнтацію на ґрунті ревнощів. І хоча аутинг може сприяти швидшому камінг-ауту ЧСЧ перед членами власної родини, часто він призводить до зміни найближчого соціального оточення ЧСЧ (коли людина перестає спілкуватися із колишніми друзями, знайомими, та зводить коло свого спілкування виключно до представників ЛГБТ-спільноти).

Близьке оточення

- ✓ Більшість рідних прагнуть зберегти добрі сімейні, людські стосунки з ЧСЧ, незважаючи на їхню сексуальну орієнтацію. Попри все, найближче оточення демонструє досить високу включеність в життя ЧСЧ. Це проявляється в увазі близьких до знайомих, стосунків з друзями та партнерами, до проблем захисту здоров'я ЧСЧ від ризиків інфікування ВІЛ та іншими ІПСШ.
- ✓ У більшості випадків, найближче оточення ЧСЧ, не проявляє відвертої агресивності, ставиться до ЧСЧ з розумінням та лояльно. Варто зазначити, що більш дальні родичі чи сусіди, як правило, не знають про нетрадиційну сексуальну орієнтацію ЧСЧ. Тому із ними, найчастіше, підтримуються гарні, доброзичливі стосунки.

Соціальні інститути

- ✓ Важливим фактором соціальної адаптації ЧСЧ та зниження ризиків сексуального життя виступає їхнє залучення до діяльності державних та громадських організацій, які займаються різними формами соціальної роботи з групами ризику, зокрема з ЧСЧ.
- ✓ Більшість опитаних ЧСЧ має досвід звернення до недержавних організацій. Цей досвід для ЧСЧ є переважно позитивним. Саме в НДО ЧСЧ можуть отримати як моральну, психологічну, так і медичну (профілактика ВІЛ та ІПСШ, тестування), а також

інформаційну підтримку (інформаційні матеріали щодо ЛГБТ-спільноти, ВІЛ, ІПСШ, тренінги, семінари).

- ✓ Найбільш суперечливим є досвід звернень ЧСЧ до релігійних інституцій. З одного боку, частина ЧСЧ отримувала від представників церков моральну та психологічну підтримку. З іншого — більшість релігійних діячів мають «гомофобні» настрої щодо ЧСЧ, та, у разі відкритого звернення до них, схильні до зневажливого ставлення та засудження.

Сексуальні контакти

- ✓ Хоча більшість ЧСЧ намагаються зменшити ризик інфікування шляхом використання презервативів під час сексуальних контактів, практика незахищеного сексу серед ЧСЧ є досить поширеною. Дослідження показало, що переважна більшість ЧСЧ усвідомлює ризики, пов'язані із незахищеними сексуальними контактами. Так, ЧСЧ орієнтовані на проведення постійного моніторингу (тестування) стану власного здоров'я. Також, ЧСЧ вважають за необхідне обговорювати наявність ВІЛ та інших ІПСШ зі своїми постійними сексуальними партнерами. Але, найчастіше вони піднімають питання про наявність або відсутність у них хвороб, які передаються статевим шляхом, уже після сексуального контакту. У разі спонтанних та випадкових сексуальних контактів, обговорення з партнером наявності ВІЛ-інфекції та ІПСШ не відбувається. Зокрема, й через те, що сьогодні, на думку ЧСЧ, існує мала вірогідність того,

що сексуальний партнер відкриє правду про стан свого здоров'я.

- ✓ Хоча переважна більшість ЧСЧ зазначає, що намагається практикувати захищені сексуальні контакти, дослідження виявило серед них ряд стереотипів та міфів. Так, на думку респондентів, обов'язковим є використання презервативу під час сексуальних контактів із партнерами чоловічого роду, використання ж презервативу із жінками-партнерками видається частині ЧСЧ необов'язковим. Такий міф перш за все пов'язаний із усвідомленням ЧСЧ їхньої приналежності до групи ризику. Водночас, частина ЧСЧ впевнена, що сексуальні контакти із «надійними» та «відповідальними» партнерами, або ж партнерами, що відповідають ряду їхніх суб'єктивних критеріїв «надійності» (наприклад, одружені чоловіки, які мають високий соціальний статус), зменшують ризики інфікування ВІЛ та ІПСШ. Поширеність серед ЧСЧ подібних міфів та стереотипів може стати причиною інфікування ВІЛ та іншими ІПСШ, і потребує детальнішої уваги з боку представників недержавних організацій.
- ✓ Дослідження показало, що ЧСЧ частіше використовують презерватив вибірково: залежно від партнера (з постійним — рідше), та виду сексуального контакту (під час анальних сексуальних контактів більше, ніж під час оральних). При цьому більшість ЧСЧ усвідомлює, що оральний секс без профілактичних засобів є проявом ризикованої сексуальної поведінки.

- ✓ До основних причин невикористання ЧСЧ презервативів зараховують: перебування у стані алкогольного сп'яніння; небажання партнера втратити гостроту відчуттів під час сексуального контакту; необхідність демонстрації довіри до партнера; відсутність засобів захисту; непоінформованість про потенційний ризик; вчинення статевого акту в стані афекту; навмисний контакт носія інфекції з ЧСЧ без презервативу.

Алкоголь та наркотичні речовини

- ✓ Часто-густо ЧСЧ практикують вживання алкоголю. Більшість ЧСЧ належить до групи систематично питущих. Зазвичай, ЧСЧ вживають алкоголь з метою розслаблення, зняття скутості та психологічної напруги. Практика сексуальних контактів у стані алкогольного сп'яніння серед ЧСЧ є доволі поширена, а самі ЧСЧ вважають алкоголь засобом повернути до себе увагу потенційного сексуального партнера. Вживання алкоголю для ЧСЧ є певним ритуалом, який передуює сексуальній грі, приємному сексу. Водночас алкогольне сп'яніння провокує незахищений секс, використання презервативів не контролюється та стає ситуативним. Практика вживання ЧСЧ наркотичних речовин є менш поширеною, ніж вживання алкоголю. ЧСЧ є споживачами переважно легких наркотичних речовин.

Всередині спільноти

- ✓ «Плешки» та нічні клуби зазвичай є основними місцями проведення вільного часу та пошуку сексуальних партнерів ЧСЧ. Саме тут вони можуть відпочивати, зустрічатися із друзями та знайомими, знайомитися з іншими ЧСЧ та потенційними сексуальними партнерами, вступати у сексуальні контакти. «Плешки», на відміну від нічних клубів, розраховані на ЧСЧ з нижчим соціальним статусом. За результатами спостережень, відвідувачі «плешок» добре знають один одного, між ЧСЧ на «плешках» часто утворюються кампанії за віком та соціальним статусом.
- ✓ Сексуальні контакти в нічних клубах та на «плешках» є досить поширеним явищем. Приблизно третина ЧСЧ, які відвідують нічні клуби або «плешки», орієнтована на пошук потенційних сексуальних партнерів, при цьому сексуальні контакти часто мають випадковий та спонтанний характер. Зазвичай, ЧСЧ, які мають сексуальні контакти в клубах та на «плешках», рідше переймаються питаннями безпеки та ризиків інфікування ВІЛ та іншими ІПСШ. Доволі поширеною є практика групових сексуальних контактів (утрьох), а також сексуальних контактів у стані алкогольного сп'яніння.
- ✓ Хоча ЧСЧ активно знайомляться у клубах, на «плешках» тощо, найбільш популярним місцем пошуку потенційних сексуальних партнерів та нових знайомих є Інтернет-простір (спеціалізовані сайти знайомств, соціальні мережі, засоби віртуальних контактів — Skype, ICQ, war-портали мобільних телефонів, об'яви на дошках віртуальних оголошень, телетексти телевізійних каналів). Утім, знайомства ЧСЧ з використанням Інтернету не завжди є гарантією подальших сексуальних зв'язків.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Згідно з результатами дослідження, зі сторони НДО, які реалізують профілактичні проекти та програми, значної уваги та подальшого врахування в роботі потребує таке:

- ✓ Проведення додаткової інформаційно-просвітницької роботи серед ЧСЧ задля подолання стереотипів щодо необхідності використання презервативів з різними категоріями партнерів і за різних обставин. Особливої уваги потребує група ЧСЧ, які мають постійних сексуальних партнерів, проживають в одностатевому партнерстві, а також ЧСЧ, які практикують сексуальні контакти із жінками-партнерками;
- ✓ Надання ЧСЧ інформаційної та психологічної підтримки у період планування та здійснення камінг-ауту їхньому найближчому соціальному оточенню;
- ✓ Надання інформаційної та психологічної підтримки близьким та родичам після здійснення ЧСЧ камінг-ауту, з метою швидшої та ефективнішої нормалізації та налагодження стосунків.
- ✓ Привернення уваги ЧСЧ до профілактичних програм, що реалізуються НДО, зокрема, до розповсюдження презервативів у нічних клубах та на «плешках», а також мотивування ЧСЧ до їх використання.

